

NCERT Solutions for Class 10 Sanskrit Shemushi

Chapter 9 सूक्तयः

प्रश्न 1.

प्रश्नानाम् उत्तरम् एकपदेन दीयताम् (मौखिक अभ्यासार्थम्)

(क) पिता पुत्राय बाल्ये किं यच्छति?

उत्तरः

विधाधनम्

(ख) विमूढधीः कीदृशीं वाचं परित्यजति?

उत्तरः

धर्मप्रदा

(ग) अस्मिन् लोके के एव चक्षुष्मन्तः प्रकीर्तिताः?

उत्तरः

विद्वांसः

(घ) प्राणेभ्योऽपि कः रक्षणीयः?

उत्तरः

सदाचारः

(ङ) आत्मनः श्रेयः इच्छन् नरः कीदृशं कर्म न कुर्यात्

उत्तरः

अहितम्

(च) वाचि किं भवेत्?

उत्तरः

अवकृता

प्रश्न 2.

स्थूलपदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत-

यथा-विमूढधीः

पक्वं फलं परित्यज्य अपक्वं फलं भुङ्क्ते।

कः पक्वं फलं परित्यज्य अपक्वं फलं भुङ्क्ते।

(क) संसारे विद्वांसः ज्ञानचक्षुभिः नेत्रवन्तः कथ्यन्ते।

उत्तरः

संसार का ज्ञानचक्षुभिः नेत्रवन्तः कथ्यन्ते?

(ख) जनकेन सुताय शैशवे विद्याधनं दीयते।

उत्तरः

जनकेन कस्मै शैशवे विद्याधनं दीयते?

(ग) तत्त्वार्थस्य निर्णयः विवेकेन कर्तुं शक्यः।

उत्तरः

कस्य निर्णयः 14वेकेन कर्तुं शक्यः?

(घ) धैर्यवान् लोके परिभवं न प्राप्नोति।

उत्तरः

धैर्यवान् कत्र परिभवं न प्राप्नोति?

(ङ) आत्मकल्याणम् इच्छन् नरः परेषाम् अनिष्टं न कुर्यात्।

उत्तरः

आत्मकल्याणम् इच्छन् नरः केषाम् अनिष्टं न कुर्यात्?

प्रश्न 3.

पाठात् चित्वा अधोलिखितानां श्लोकानाम् अन्वयम्

उचितपदक्रमेण पूरयत-

(क) पिता _____ बाल्ये महत् विद्याधनं यच्छति, अस्य पिता किं तपः तेपे इत्युक्तिः
_____।

उत्तरः

पुत्राय, तत्कृतज्ञता।

(ख) येन _____ यत् प्रोक्तं तस्य तत्त्वार्थनिर्णयः येन कर्तुं _____ भवेत्, सः
_____ इति _____।

उत्तरः

केनापि, शक्यः, विवेक ईरितः।

(ग) य आत्मनः श्रेयः _____ सुखानि च इच्छति, परेभ्यः अहितं _____
कदापि च न _____।

उत्तरः

प्रभूतानि, कर्म, कुर्यात्।

प्रश्न 4.

अधोलिखितम् उदाहरणद्वयं पठित्वा अन्येषां प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत-

क. श्लोक संख्या – 3

यथा- सत्या मधुरा च वाणी का? धर्मप्रदा

(क) धर्मप्रदां वाचं कः त्यजति?

उत्तरः

विमूढधीः

(ख) मूढः पुरुषः कां वाणीं वदति?

उत्तरः

परुषाम्

(ग) मन्दमतिः कीदृशं फलं खादति?

उत्तरः

अपक्वम्

ख. श्लोक संख्या - 7

यथा- बुद्धिमान् नरः किम् इच्छति? आत्मनः श्रेयः

(क) कियन्ति सुखानि इच्छति? _____

उत्तरः

प्रभूतानि

(ख) सः कदापि किं न कुर्यात्? _____

उत्तरः

अहितम् कर्म

(ग) सः केभ्यः अहितं न कुर्यात्? _____

उत्तरः

परेभ्यः

प्रश्न 5.

मञ्जूषायाः तद् भावात्मकसूक्तीः विचित्य अधोलिखितकथनानां समक्षं लिखत-

(क) विद्याधनं महत्

उत्तरः

विद्याधनं सर्वधन प्रधानम्

विद्याधनं श्रेष्ठ तन्मूलमितद्भनम्

(ख) आचारः प्रथमो धर्मः

उत्तरः

आचारेण तु संयुक्तः सम्पूर्णफल भाग्भवेत्

आचार प्रभवो धर्मः सत्त चाचार लक्षणाः

(ग) चित्ते वाचि च अवक्रता एव समत्वम्

उत्तरः

सं वो मनांसि जानताम्। मनसि एक वचसि एक

कर्मणि एक महात्मनाम्।

आचारेण तु संयुक्तः सम्पूर्णफलभागभवेत्।

मनसि एकं वचसि एकं कर्मणि एकं महात्मनाम्।

विद्याधनं सर्वधनप्रधानम्।

सं वो मनांसि जानताम्।

विद्याधनं श्रेष्ठं तन्मूलपितरद्भनम्।

आचारप्रभवो धर्मः सन्तश्चाचारलक्षणाः।

प्रश्न 6.

(अ) अधोलिखितानां शब्दानां पुरतः उचित विलोमशब्द कोष्ठकात् चित्वा लिखतशब्दाः

विलोमशब्दः

(क) पक्वः _____ (परिपक्वः, अपक्वः, क्वथितः)

उत्तरः

अपक्वः

(ख) विमूढधी: _____ (सुधी:, निधि:, मन्दधी:)

उत्तर:

सुधी:

(ग) कातर: _____ (अकरुणः, अधीरः, अकातरः)

उत्तर:

अकातरः

(घ) कृतजता _____ (कृपणता, कृतघ्नता, कातरता)

उत्तर:

कृतघ्नता

(ङ) आलस्यम् _____ (उद्विग्नता, विलासिता, उद्योगः)

उत्तर:

उद्योगः

(च) परुषा _____ (पौरुषी, कोमला, कठोरा)

उत्तर:

कोमला।

(आ) अधोलिखितानां शब्दानां त्रयः समानार्थकाः शब्दाः मञ्जूषायाः चित्वा लिख्यन्ताम्-

(क) प्रभूतम् _____

उत्तर:

प्रभूतम् भूरि बहु विपुलम्

(ख) श्रेयः _____

उत्तर:

श्रेयः शुभम् शिव कल्याणम्

(ग) चित्तम् _____

उत्तर:

चित्तम् मनः चेतः मानसम्

(घ) सभा _____

उत्तर:

सभा संसद परिषद सभा

(ङ) चक्षुष् _____

उत्तर:

चक्षुष् लोचनम् नयनम् नैत्रम्

(च) मुखम् _____

उत्तर:

मुखम् आननम् वक्त्रम् वदनम्

शब्द-मञ्जूषा

लोचनम् नेत्रम् भूटि
शुभम् परिषद् मानसम्
मनः सभा नयनम्
आननम् चेतः विपुलम्
संसद् बहु वक्त्रम्
वदनम् शिवम् कल्याणम्

प्रश्न 7.

अधस्ताद् समासविग्रहाः दीयन्ते तेषां समस्तपदानि पाठाधारेण
दीयन्ताम्-

विग्रहः समस्तपदम् समासनाम

(क) तत्त्वार्थस्य निर्णयः _____ षष्ठी तत्पुरुषः
उत्तरः
तत्त्वार्थनिर्णय

(ख) वाचि पटुः _____ सप्तमी तत्पुरुषः
उत्तरः
वाक्पटुः

(ग) धर्मप्रददाति इति (ताम्) _____ उपपदतत्पुरुषः
उत्तरः
धर्मप्रदा

(घ) न कातरः _____ नञ् तत्पुरुषः
उत्तरः
अकातरः

(ङ) न हितम् _____ नञ् तत्पुरुषः
उत्तरः
अहितम्

(च) महान् आत्मा येषाम् _____ बहुब्रीहिः
उत्तरः
महात्मा

(छ) विमूढा धीः यस्य सः _____ बहुब्रीहिः
उत्तरः
विमूढधीः